

Când aude o frunză
Iacă-tă mortița me.
Când aude-o frunzuliță
Iacă-tă a me mortiță.
Ș-o scăpat de-o adurnit
Și-un glas slab c-o auzât:
-Dă-te pribege legat
Că de nu vei si-mpușcat!
El atuncia și-o strigat:
-Rămâi, codre lung și lat
C-amu eu mă dau legat,
De mânuri și de pticioare
Și m-or duce la-nchisoare.
La-nchisoare, la Doftana
Nu știe tata nici mama.
Vinde, mândră, pă Joiana
Și mă scoate din Doftana!
Vinde, mândră, boii tăi
Și mă scoate dacă vrei.

De la Ion Roman, 73 de ani, Berbești,
1964

4275

Cântece de haiducie

Vai săracu pribeagu !
-Unde focu doarme el?
Sub fagul cel mititel
Perinița de sub cap
Rădăcina unui fagu
Și crenguța de mălin,
Crengile unui molid.
Pribegul a adurnit
Și jăndarii l-o pândit
Și din gură o strâgat
-Dă-te pribegel legat!
Că de nu vei si-mpușcat.
El așa o cuvântat:
-Că eu legat nu m-oi da
Că nu-s femeie cu năframă
Să mă tem de bună samă.

LOREDANA LUPȘE

Obiceiurile toamnei și ale iernii

Întreaga activitate a omului este marcată de obiceiuri și ritualuri care păstrează urme ale mentalității arhaice, unele funcții și forme străvechi. Ele reprezintă „fapte culturale complexe menite, înainte de toate, să organizeze viața oamenilor, să marcheze momente importante ale trecerii lor în lume, să le modeleze comportările“, fapte care se assemblează într-un sistem în cadrul căruia „fiecare obicei este un semn cu semnificație proprie ce se poate descifra numai în legătură cu celelalte semne ale sistemului“¹.

În decursul timpului, sistemul obiceiurilor cunoaște o evoluție în trepte, care începe cu mitul și se încheie cu spectacolul.

Pe prima treaptă se află realitatea mitologică ce se întâlnește, pe o a doua treaptă, cu mitologia creștină. Pe cea de-a treia treaptă a evoluției, obiceiurile își pierd valențele rituale accentuându-li-se valențele ceremoniale, artistice. Se produce astfel un fenomen de demagizare a obiceiurilor populare cu intervenția elementelor sacrale creștine care rămân, însă, în umbra fondului popular². Un exemplu în acest sens sunt obiceiurile de Anul Nou. Ele sunt în fond obiceiuri de propițiere pentru anul ce vine, obiceiuri pentru care momentul fundamental, în concepția populară, este momentul începutului cu caracter augural: „Cum îți mére d'e Anu' Nou, așé îți mére tăt anu'“³., Manifestările de Anul Nou contribuie deci, la crearea unei atmosfere de optimism pusă în legătură cu anul următor. Și atunci se poate spune că urmele încărcăturilor mai vechi, magice nu s-au șters cu totul.

Evoluția obiceiurilor de peste an a fost, prin urmare, de la ritual la ceremonial și spectacular. Ele au un caracter de repetabilitate și se imprimă în conștiința individului cu putere, primind un statut de lege. Materialele tradiționale românești dezvăluie două deschideri de an nou: una la solstițiul de iarnă, 21 decembrie, și una la echinocțiul de primăvară, 21 martie. Aceasta din urmă pare mai importantă, ea „atrăgând, mituri, rituri, cânturi orale cosmogonice, cum sunt colindele, totul fiind învăluit în sacralitatea începutului de an și de lume nouă“⁴. Ziua Dochiei și Zilele Babelor de la începutul lunii martie sunt urme ale începerii noului an primăvara. Explicația acestei datări o aduce legătura permanentă a omului cu natura. Începutul anului la 1 martie coincide cu începutul unei noi perioade de vegetație. Mutarea lui s-a făcut printr-o măsură administrativă a romanilor, 1 ianuarie fiind pentru statul roman o dată importantă a vieții politice. După căderea imperiului roman, biserica creștină a încercat înlocuirea sărbătorii cu ziua nașterii lui Iisus, stabilită la 25 decembrie. Însă Anul Nou a continuat să se mențină în formă populară tot la începutul primăverii până târziu. În Europa Occidentală se introduce oficial data Anului Nou la 1 ianuarie abia la 1691, iar la noi în 1701.⁵

În satele chiorene de azi sărbătorile de peste an nu mai sunt o manifestare a întregii comunități și nici poezia ce le însoțește nu mai este atât de bogată, dar manifestările ceremoniale și rituale din sărbători se bazează tot pe credințe și sunt legate în continuare de vegetație, deși

Înțelege-te pă tine ca să-i poți înțelege pă alții.

li s-au suprapus și li s-au adăugat o serie de sărbători creștine. De aceea ele pot fi grupate astfel: obiceiuri ale Anului Nou, obiceiuri ale primăverii, obiceiuri ale verii, obiceiuri de toamnă, obiceiuri de iarnă și obiceiuri nelegate de date fixe, evident toate fiind legate de diferite sărbători ale anului.

Obiceiuri ale toamnei

Probajii / Schimbarea la față este ținută în 6 august și marchează începutul toamnei pentru că de acum plantele și-au încheiat ciclul de creștere începându-l pe cel de îmbătrânire. Ca semn al toamnei, din această zi începe să se întoarcă frunza unor copaci precum teiul.⁶ Tot de acum se slobod pășunile pe râuri (fânețe) și se poate face frunza pentru oi.⁷ Sărbătoarea apare și în calendarul creștin sub numele de *Schimbarea la față* și se referă la episodul cu Iisus pe muntele Taborului. **Sfântă Mărie Mare** are loc în 15 august și comemorează *Adormirea Maicii Domnului*. Sărbătoarea este precedată de două săptămâni de post în care se face slujbă - paraclis - la biserică, în fiecare seară. În vechime creștinii mergeau la mănăstire pe jos, cu prapore și cu diecii, cântând. Cel mai des se duceau la Rohia și la Nicula.

Tăierea împrejur a capului Sfântului Ioan Botezătorul este o sărbătoare din calendarul creștin serbată la 29 august și închinată Sf. Ioan Botezătorul. Ziua este și post.

Sfântă Mărie Mică serbează Nașterea Maicii Domnului la 8 septembrie. Azi în sat această zi reprezintă hramul bisericii sfințite în 1994. Este ziua în care rudeni și prieteni din alte localități vin la biserică și „pă uspaț” în sat.

Ziua Crucii face parte tot din calendarul creștin și se serbează la 14 septembrie. În această zi nu se lucrează. Se poate lua însă „pepene de leac”⁸.

Sfânta Paraschiva este sărbătorită la 14 octombrie și e numită *Vinerea Mare* indiferent în ce zi a săptămânii ar cădea.⁹

Vara lui Sânmihai nu este o sărbătoare propriu-zisă. Este vorba de 2-3 zile mai călduroase care apar în luna octombrie, în apropierea sărbătorii închinată Sf. Mihail și Gavril. Se spune că până la această dată se poate usca fânul sau otava¹⁰.

Obiceiuri ale ierni

Lăsata de sec era sărbătorită în 14 noiembrie. La fel ca înainte de postul Paștilor, și înainte de postul Crăciunului se spălau vasele cu „leșie” și cu nisip pentru că în perioada premergătoare Crăciunului se postea. În această perioadă, pe lângă interdicția legată de mâncare, nu era voie să se facă danț, nunți și alte ospețe. Se făceau doar pregătiri pentru datina colindatului de Crăciun.

Indreiu fetelor, sărbătorit la 30 noiembrie, marchează începerea șirului practicilor de ursit caracteristice perioadei de trecere de la un an la altul. În această zi fetele ajună ca să-și vadă orânda. Ele nu mănâncă nimic toată ziua. Abia seara mănâncă o turtă cu sare coaptă pe sobă în speranța că cel care le este ursit va veni în vis să le aducă apă.¹¹

Da-s fecior cu pălărie
Nu-mi este frică de nime!
Jândarii s-o-nfuriat,
Pă pribegej l-o legat
Și la-nchisoare l-o băgat.
-El de-acolo și-o strigat:
-Vinde, mamă, boii toți,
Și mă scoate de la hoți.
-Vinde, mamă, pe Joiana
Și mă scoate din Doftana.
De la Ștefan Barz, 86 ani, Berbești, 1964

Baladă

4276

Oareunde-n colț de țară

Oareunde-n colț de țară,
Mândru fecioraș se-nsoară,
Mândră nevastă-și luară
Dar mă-sa de căte mare
S-o luat pe sate-a cere,
Nu cerea ptiță și sare
Dar cerea fermecătoare,
Ca să poată fermeca,
Și pă ei să-i despărțea.
-Vasalii, mă Vasalii
Dacă cu mă-ta-i așa,
Azi îi luni și mâine-i marți
Și-i târguț lângă oraș.
Și-om mere la boldurile
Și ne-om cumpăra curele.
Curele cu tri florici
Ca să știe că mă vinzi.
Un câne de ture bătrân
Nu să zacă și să treacă
Dar pe el îl întreba:
-De vândut ți-i nevasta?
-De vândut îi soacra !
-Cât îi prețul pe dânsa ?

Nu băga pisica-n sac că i să vad ghearele.

-Cât vom putea număra
De-amu pân-a însera
Și de-acolo pe-atâta.
Banii când i-o numărat
El acasă și-o plecat
Cu mă-sa și-o cuvânta:
-Ce-ai făcut, maică, de cină?
-Cureți verde din grădină,
Laște-n zamă de găină.
-Vasalii și Vasalii
Dacă cu tine-i așa
Du-te-napoi după ea.
El de-acasă o plecat
Cu nevasta s-o-adunat.
-Du-te, Vasalie, acasă
Să-ți sie mă-ta nevastă,
Că și cu Ț-am fost vreodată.
Și cu-am fost odată a ta

N-o trebuit a mă da
Să faci voia mamă-ta.
De la Pălaga Codrea, 59 ani, Berbești,
1965

4277

Colinda păcurarului

Sus la verdele de munte
La iarbă până-n gerunte,
Mărgu-și tri păcurărei
Cu oile după ei.
Cei mai mari,
Îs veri primari.
Cel mai mnic
Îi străinic.
Tăt îl mână și-l adună
Cu oile la fântână.
Tăt îl suie și-l scoboară
Cu oile la izvoară,
Facu-i legea să-l omoară.
- Fraților, fărtaților,
Voi dacă mi-ți omorî
Pă mine să mă-ngropați:

O altă practică presupune adunarea unui grup de fete la o casă. Aici ele fac „moșuți“ din caierul de cânepă din furcă, îi pun pe sobă numindu-i fecior și fată. Dacă se apropie unul de altul, înseamnă că cei doi se vor căsători¹².

Tot în această zi fetele puneau bucăți de slănină pe maiul de lăut haine, numindu-le ca fete. Apoi chemau pisica. Se credea că fata a cărei bucată este mâncată mai întâi se va mărita prima¹³.

Tăiatul porcului are loc cam în jurul datei de 15 decembrie. Era singura zi din post în care se mânca de dulce. Porcul se tăia dimineața devreme. Pentru aceasta erau chemați în ajutor vecinii care trebuia să țină porcul și un măcelar al uliței sau al zonei respective din sat, care se ocupa nu numai de înjunghiere, ci și de prepararea diferitelor produse. În timp ce porcul era înjunghiat, gazda oprea sângele într-un vas. Apoi porcul era „pârjolit“ cu paie, frecat cu cenușa formată și spălat cu apă caldă. Era momentul de bucurie a copiilor care se ospătau cu ureche și coadă. În continuare porcul era „bonțălit“, luându-se intestinele care sunt date în seama femeilor spre a fi curățate și separându-se slămina de mușchi și „cioante“. Se făceau cârnații, cartaboșul, jumările, răciturile. Restul de „cioante“ și slămina se așezau într-o covată din lemn, cu sare, ca să se „moreze“ pentru a putea fi duse, după vreo două – trei săptămâni, în pod la afumat.

Colindatul este obiceiul cel mai bine reprezentat, deși a devenit azi doar o practică legată de marea sărbătoare creștină a Crăciunului (*cherciun* = butuc ce se aprindea în noaptea solstițiului de iarnă pentru a ajuta lumina să învingă întunericul), care este o ambiție a bisericii de-a integra datina străveche legată de întâmpinarea Anului Nou în cadrul sărbătoririi nașterii lui Iisus.

Originea obiceiului. Începutul de an este sărbătorit de omul primitiv cu cel mai mare fast. Sărbătorile sunt legate de sfârșitul recoltelor și începutul semănatului. Ciclul sărbătorilor precreștine începea la 17 noiembrie cu Dionisiacele câmpenești care marceau sfârșitul recoltatului. Acestea erau urmate de Brumalia care dura din 24 noiembrie până în 17 decembrie. În continuare era sărbătorit zeul semănăturilor, Saturn, și soția sa Ops, o personificare a rodniciei pământului. Sărbătoarea se numea Saturnalia și ținea cam 5-7 zile între 17 și 28 decembrie¹⁴. Sărbătoarea cea mai venerată era Kalendae Ianuarii care avea loc la începutul lui ianuarie și marca începerea noului an roman. Ciclul sărbătorilor se încheia cu Vota, la 2 ianuarie, când se făceau urări pentru sănătatea și fericirea împăratului. Cu mai puțin fast, cu caracter intim și familiar, sunt Compitalia și Larentalia care aveau loc la sfârșitul lunii decembrie și care se țineau în cinstea sufletelor morților¹⁵.

La începutul erei creștine, legionarii romani au adus o sărbătoare asiatică numită Dies Natalis Solis Invicti (Ziua Soarelui Invincibil) care îl cinstea pe Mithra, zeul soarelui. Aceasta a fost fixată, în secolul al III-lea, la 25 decembrie, între Saturnalii și Kalendae¹⁶.

Perioada sărbătorilor creștine de iarnă corespunde cu cea a sărbătorilor precreștine, cea mai mare sărbătoare creștină fiind Crăciunul. La început acesta n-a avut o dată definitivă. Părinții bisericii l-au fixat la 6 ianuarie prin analogie cu creația celor dintâi oameni, deoarece Iisus venea pe lume ca om. Se sărbătoreau deodată două evenimente: nașterea și

Grăiește numa să nu tacă.

botezul, deoarece atât nașterea materială, cât și cea spirituală (botezul) sunt la fel de sfinte și deci se pot confunda. Însă, cu timpul, alegoria nașterii n-a mai fost înțeleasă de credincioși, fapt pentru care sărbătoarea a fost mutată la 25 decembrie (sec. al IV-lea). Există o explicație a acestei alegeri. Coincidența cu sărbătoarea nașterii lui Mithra denotă faptul că Iisus este înțeles ca Sol Invictus. Sărbătoarea Crăciunului are loc concomitent cu cea a Anului Nou până prin secolul al XVI-lea când acesta din urmă este mutat pe 1 ianuarie. „Mobilitatea inițială a sărbătorii Crăciunului, alături de faptul că înlocuiește mai multe sărbători păgâne ce erau fixate la date diferite, face explicabilă circulația aceluiași obiceiuri, datini și credințe în intervalul întregului ciclu creștin (25 decembrie – 6 ianuarie)”¹⁷. Lupta bisericii n-a avut ca rezultat o înfrângere a unui potrivnic, ci o „înfrățire între elementele combatante și o contopire a lor într-un product nou în care e foarte greu de distins ce este creștin de ce este necreștin. De fapt, luptă nu e un termen potrivit. Relația este, mai degrabă, de îndelungată adaptare reciprocă ce nu s-a sfârșit nici astăzi”¹⁸. În același sens, Tache Papahagi definește Crăciunul ca fiind „cea mai caracteristică sărbătoare în care se oglindește altoiul creștinismului într-un trunchi al păgânismului”, altoi în care cea mai mare parte a fondului păgân a rezistat în timp¹⁹. S-ar putea distinge totuși două tipuri de colindat: cu măști, care este străvechi și precreștin, și modern, cu cântece de stea și teatru religios, care este creștin²⁰.

Note:

1. Mihai Pop, *De la obiceiuri străvechi la ceremoniale și spectacole contemporane, în Comunicări științifice pe teme de folclor*, Baia Mare, 1973, p. 8
2. vezi I. Chiș Șter, Gh. Pop, *op. cit.*, p. 349
3. informator Iuliana Lupșe, 78 ani, Valea Chioarului
4. Octavian Buhociu, *Folclorul de iarnă, zorile și poezia păstorească*, Editura Minerva, București, 1979, p. 48
5. vezi Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educație Socialiste, Institutul de cercetări etnologice și dialectologice, București, 1976, p. 34-35
6. informator Vasile Lupșe, 53 ani, Valea Chioarului
7. informator Ioan Cosma, 73 ani, Valea Chioarului
8. informator Iuliana Lupșe, 78 ani, Valea Chioarului
9. *idem*
10. *idem*
11. *idem*
12. *idem*
13. informator Aurelia Cosma, 68 ani, Valea Chioarului
14. *idem*
15. vezi O. Bârlea, *Folclorul românesc*, Editura Minerva, București, 1981, p. 268
16. vezi P. Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor la români și slavi*, Buc., 1978, p. 17
17. *ibidem*, p. 20
18. *ibidem*, p. 31
19. *ibidem*, p. 31
20. vezi Tache Papahagi, *Mic dicționar folcloric*, Minerva, București, 1979, p. 173
21. vezi Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 267

IOAN CHIORAN POMIANU

Ex libris

Începând cu acest număr, publicăm ex libris-uri cu tematică folclorică și etnologică (artă populară, etnografie și folclor). Ex-libris-urile fac parte din

Grăiește numa să zică oarice.

În strunguța oilor,
Lângă țarcul mneilor.
În vârful muntelui,
În mijlocul muntelui,
În mijlocul plaiului.
Și să-mi puneți pe mormânt
Fluierașul cel de vânt.
Când vântuțul a sufla
Tilinca a tilinca,
Fluierul a fluiera
Oile tăte-or zdera,
Dacă mni-o văzut moartea.
Și-n locul de prăporei
Mni-ți tăie patru nuiele.
În loc de pânză pă obraz
Pune-ți scoartă de buhaș.
Ș-o zini zâna crucii
Voi la țară-ți scoborî,
Mămuca va întreba:
- Unde i-ați lăsa slujba?
O-am lăsat pe cele văi
Cu cele bătăi de oi.
O-am lăsat pe cele groape
Cu oile cele știoape.
Mămuca m-a agodi
Cu cana caldă pă masă
Și cu apa rece-n vasă
Să-i zie slujba acasă.
Cana-n masă s-a răci
Apa-n vasă s-a-ncălzi
Slujba ei n-a mai zini
Că s-o dus a putrezi
Alătura cu morții.

De la Pălăguța Codrea, Berbești, 1964
Variante: I. Bârlea *op. cit.* p. 92

4278

Cucu de tri luni tăt vine
Dar nu-i străin ca mine.
Că de când m-am măritat
Tare m-am înstrăinat.
Mi-a trimis mămuca carte
De-acasă, de departe
Pe doi pui de rândunea
Să mă duc până la ea.
Și eu i-am trimis-napoi
Pe frunza de la noi
Pe-un puiut de cuc
Că nu pot să mă duc
Mămucă m-am măritat
Am coconi și am bărbat
Și-s departe de-al meu sat.